

KÁLMÁN C. GYÖRGY

Deczki Sarolta: Fordított világ

KRITIKÁK, TANULMÁNYOK

Műút könyvek 27, Miskolc, 2016, 311 o., 2500 Ft.

Nagyon sok okból kockázatos dolog kritikákat gyűjteménybe összeszedni – most csak egyet emelek ki. A szövegek óhatatlanul hasonló típusúak – mind egy-egy művel (esetleg egy-egy szerzővel, vagy – ritkábban – több művel) foglalkoznak, gyakran még a terjedelmük is nagyjából egyforma, a célközönségük és a közegük (a megjelenés helye) alig-alig különbözik: nagy a veszélye annak, hogy az olvasó hamar leleplezi a szerző rutinjait (rosszabb esetben: modorosságait), és gyorsan megszokja a szerzői hangot és érvelésmódot (rosszabb esetben: ráun).

Deczki Sarolta vállalta a kockázatot – és jól tette. Először is, csak a könyv kétharmadát teszi ki a szépirodalmi szövegekről szóló kritikai írások három blokkja – a fennmaradó egyharmadban irodalomtörténeti könyvekről olvashatunk, van négy esszé Közép-Európáról (ideértve Bécsset, sőt Weimart, Berlint, Bonnt is), végül négy írás filozófiai tárgyú művekről. Így tehát az egymásra túlságosan is hasonlító mechanizmusokat, argumentumokat, gesztusokat nehezebb volna nyakon csípni. De – másodszor – ilyen megszokások nem is igen vannak: lehet, hogy majd lesznek (végtére is, az sem volna baj), de egyelőre minden egyes szöveg erősen különbözik egymástól, és az éppen tárgyalt műhöz van szabva. Deczki annyit és azt ír róluk, amennyi és amilyen mondandója van, elhagyja a kötelező köröket és a saját mániákat.

A kötet: válogatás – és ez külön erénye: nem tudom pontosan, mi és mennyi maradt ki az elmúlt évek terméséből, de látható, hogy a (kénytelenségből) nagyon rövidre szabott kritikák nincsenek benne. Mindegyik íráson meglátszik, hogy volt némi – terjedelmi – szabadsága a szerzőnek, nem gátolta a szerkesztői szigor („maximum 4 ezer leütés! legfeljebb 4500!”), volt tér az átgondolásra, a kitekintésre, a mélységi vizsgálatra.

Sokféle kritika van, a rövid is lehet hasznos, megvan a maga funkciója, még gyakran érdekes is; olyan is van – mindenféle terjedelmi változatban –, amelyik szükségesnek érzi, hogy sok leírást adjon (regény esetében a cselekményről meg a fő alakokról, verseskötet esetében a legfontosabb motívumokról, és így tovább); olyan is, amelyik valamilyen álláspont, elméleti tétel vagy egyenesen irodalmi (kulturpoltikai, irodalomtörténeti stb.) állásfoglalás illusztrációjául használja a tárgyalt szöveget. Mindegyik változat (és még számtalan másik) olvasmányos és informatív lehet – annyi bizonyos, hogy ahogyan Deczki gyakorolja a műfajt: elsőrangú.

Ha nincsenek is megrögzött, a modorossá válás veszélyeit hordozó vonásai Deczki írásainak, van néhány jellegzetes vonásuk. Először is a tárgyválasztás. Deczki irodalmi tárgyú kritikáiból kitűnik, hogy elsősorban a mai magyar irodalom érdekli, és azon belül is a próza kicsit jobban; de szívesen visszatekint a 20. század elejéig (az esszéikben pedig akár a Monarchiáig). A bírálendő művek kiválasztásában pedig a magas minőség vezérli. Csupa olyan

könyvről ír, amelyek megjelenésükkor fontosnak, érdekesnek és feltétlenül kritikára méltónak látszottak – más kérdés (és ennek semmi köze a bírálatok jellegéhez vagy minőségéhez), hogy az irodalmi élet gyorsan felejt, hogy (szerencsére) oly sok kiváló mű jelenik meg manapság, hogy a régebbiek jelentősége néha kicsit elhalványul. Van egy blokk, amelyben klasszikus (vagy éppen a kánonban kétséges helyen álló, de lezárt, folytatás és fontosabb utóélet nélküli) műveket tárgyal a szerző: kérdés, hogy Nádasnak itt-e a helye (Tar, Rejtő, Körmendi Ferenc, Szabó Dezső, Wass Albert és Nyirő József körében). Ugyancsak kicsit kilóg a kötetből az Oksanen-kritika (mert ez az egyetlen nem magyar nyelvű könyv). Vagyis, röviden: Deczki a jelenkor irodalmából jelentős teljesítményeket választ. Ez nem evidens: tanulságos, érdekes, jó kritikák születhetnének kevésbé ismert vagy harmadrangú művekről is, és lehet a kritikák figyelme szórtaabb, több, egymástól távol eső területre kiterjedő – Deczki határozottan egy irányba koncentrált, és magasra is teszi a mércét.

A másik jellegzetesség az, hogy a kritikus bátran utal más szövegekre – akár távolinak tetsző irodalmi párhuzamokat villant fel, akár a filozófia vagy a társadalomtudományok köréből hivatkozik (néha nem is sokak által olvasott, de kézenfekvő) szövegekre. Minden tudálékosság és önmutogatás nélkül, gyakran előzékenyen el is magyarázva a felidézett művek lényegét. Vagyis, egyszerűbben: érzékelheti az olvasó azt a széles és megbízható tudást, ami a kritikák mögött áll, az irodalmi (és filozófiai, teoretikus) műveltséget – amellyel szerzője nem hivatkozik, csak teljes természetességgel használja.

Ugyanakkor a kritikus erősen a bírálat alá vett szövegre összpontosít (ez volna a harmadik sajátosság), olyannyira, hogy hajlamos egy-egy részletbe vagy részkérdésbe igen alaposan belemenni. Gyakran betartja azt a kritikaírói szabályt, hogy tájékoztassa az olvasót, de sokkal szívesebben elidőz egyes elemek értelmezésénél. Ez talán összefügg a terjedelmi szabadsággal is: van idő és tér arra, hogy különleges megoldásokat, érdekes vonásokat kiemeljen a szövegekből, hogy ráérősen és kellő alaposággal tárgyalhassa azt, amiről bővebb mondandója van.

„De hogy ne csak dicsérjem...” – kezdődik egy mondat az egyik recenzióban (284. o., Cseke Ákos könyvről). Ez kevésbé jellemző Deczkire – ő igazából dicsérni szeret. (Ez lenne a negyedik jellegzetesség.) Vagy legyünk pontosabbak: elemezni, megérteni és elmagyarázni szeret, nem konfrontálódni, nem kifogásolni vagy háborogni. Persze, legtöbbször igazán jó műveket választ – de ha vannak is fenntartásai (mint például az *Estivel* vagy a *Semmi kis életekkel* kapcsolatban), nem arra törekszik, hogy azokat nagyon feltűnővé tegye, vagy élesen fogalmazza meg. Sőt a Szabó Dezső-Wass-Nyirő tanulmány végén – miután röviden, de éleslátóan rámutat a művek mögötti ideológiai háttérre – csak szelíden megjegyzi, hogy ezek érdekes és a magyar irodalmat gazdagító szövegek. Nekem ez talán kicsit túlságosan is békülékeny, megértő hang – hogy ne csak dicsérjem...

Deczki egyes szám első személyben szólal meg; ez nem pusztán stiláris fogás, hanem egész hangnemét, a művekhez és az olvasókhöz fűződő viszonyát is jellemzi. Személyes véleménye van a szövegekről (még ha teoretikus, irodalomtörténeti vagy filozófiai műveket tárgyal is), és megbeszélni szeretné velünk, nem kinyilatkoztatni róluk valamit. Folytonosan (és eredményesen) törekszik az érthetőségre, az egyszerű (nem leegyszerűsítő), átlátható fogalmazásra, az oldott hang használatára. Hiába a lábjegyzetek meg az utalások – ezek végig inkább háttérül szolgálnak a saját, eredeti ötletekhez és az átgondolásra-megvitatásra felkínált élvezetes értelmezésekhez.

S ami a legfontosabb: olvasmányos és üdítő gyűjtemény Deczki Saroltáé. Annak is, aki a jelen irodalmába szeretne kicsit belelátni (meg a közelmúltéba), aki az irodalomtudomány vagy a filozófia újabb terméséről szeretne áttekintést kapni. Nem kell tájékozottnak vagy alaposan felkészültnek lennie – előzékeny és jó vezetőt kap maga mellé.